

1.3 Social hållbarhet

Den ekonomiska ojämlikheten har ökat i de flesta västländer under de senaste 30–40 åren. Sverige är inget undantag. Faktum är att Sverige är det OECD-land, jämte Nya Zeeland, där den ekonomiska ojämlikheten ökat mest sedan mitten av 1980-talet. Sverige har sett kraftigt ökade skillnader mellan hushåll och mellan stad och land. Detta kan i stor utsträckning förklaras av förändrad politik och offentlig omfördelning.¹ En viktig orsak till de ökade klyftorna är hur det svenska skattesystemet utvecklats. Sverige har gått från att vara ett av de länder vars skattesystem omfördelar mest till att ha det minst omfördelande skattesystemet inom EU:s kärnländer.² Skattekvoten har sänkts från 49,8 procent 1990 till 42,2 procent 2022, vilket motsvarar 440 miljarder kronor i minskade skatteinkomster varje år. Vi är ett av få OECD-länder som varken har en förmögenhetsskatt, arvs- och gåvoskatt eller en fastighetsskatt som är kopplad till bostadens (fulla) värde.

Inkomstutvecklingen i den nedre delen av inkomstfördelningen förklarar också en del av den ökade ojämlikheten. I dessa inkomstskikt utgör transfereringarna en större andel av inkomsten än i de högre inkomstskikten. Ersättningen i de flesta transfereringssystemen har utvecklats svagare än inkomstindex vilket har bidragit till de ökade inkomstskillnaderna. Efter 2017 har tak och ersättningsnivåer i flera av försäkringarna höjts. Men den allmänna bilden består; värdet av de flesta socialförsäkringar har urholkats över tid.

Den ekonomiska familjepolitiken har stor betydelse för barnhushållens ekonomi, i synnerhet för hushåll med låga inkomster och/eller många barn.³ I Sverige är exempelvis barnfattigdomen utbredd och ensamstående föräldrar har en särskilt utsatt situation.⁴

En annan central faktor bakom den växande ojämlikheten är kapitalinkomsternas utveckling och fördelning. Inkomsterna från kapital har ökat markant sedan mitten av 1990-talet och uppgick 2020 till drygt 340 miljarder kronor, och eftersom fördelningen av kapitalinkomsterna är mycket ojämn har det lett till kraftigt ökade klyftor.⁵

De ökande inkomstskillnaderna påverkar naturligtvis också förmögenhetsfördelningen. Den är betydligt mer ojämnt fördelad än inkomsterna. Den tiondel av befolkningen med de största förmögenheterna beräknas äga 74 procent av den sammanlagda privata förmögenheten i Sverige, varav den rikaste procenten äger cirka 35 procent.⁶

Den förda politiken har konsekvent gynnat rika hushåll och redan starka regioner. De generella förändringarna i skatte- och transfereringssystem har stora regionala effekter. Skatteförändringarna såsom sloandet av arvs-, förmögenhets-, fastighets- och värnskatten har främst förstärkt efterfrågan i redan ekonomisk starka kommuner, medan neddragningar i det offentliga åtagandet, offentlig verksamhet, familjepolitiken, sjukförsäkringen,

¹ Immervoll & Richardsson (2011), Redistribution Policy and Inequality Reduction in OECD Countries: What Has Changed in Two Decades? IZA DP No. 6030.

² Verbist, G. & Figari, F. (2014), "The redistributive effect and progressivity of taxes revisited: An International Comparison across the European Union", EUROMOD Working Paper No. EM 6/14. Studien har 1999 och 2008 som jämförelseår. Med EU:s kärnländer avses de 15 länder som ingick i EU 1998.

³ Försäkringskassan (2016), Barnhushållens, Ekonomi Resultatindikatorer för den ekonomiska familjepolitiken 2016, Socialförsäkringsrapport 2016:6.

⁴ <https://www.dagenssamhalle.se/styrning-och-beslut/kommunpolitik/klyftan-mellan-barn-i-sverige-ar-forodande/>

⁵ SCB.

⁶ Credit Suisse Research Institute (2021), "Global Wealth databook 2021".

arbetslöshetsförsäkringen främst drabbat redan ekonomiskt svaga kommuner. Det har också inneburit att stora kostnader som tidigare var statliga nu är kommunala, exempelvis där kommunernas försörjningsstöd idag i huvudsak fungerar som en a-kassa. Det har i sin tur lett till att det är 6 kronor i skattedifferens mellan hög- och lågskattekommuner, där skattesatsen inte fullt ut speglar tillgång eller kvalitet till offentliga tjänster. För en medelinkomsttagare innebär det en skillnad på omkring 2 000 kronor i månaden.

Skola, vård och omsorg är kärnan i välfärdsproduktionen och när medborgarna betalar olika mycket för dessa tjänster och de håller en ojämn – i vissa fall bristande – kvalitet urholkas förtroendet för välfärdsstaten och de demokratiska institutionerna. Det gäller också när verksamheten organiseras på ett sätt som saknar folklig legitimitet eller gör det svårt eller omöjligt att utkräva ansvar, som exempelvis när stora delar privatiseras. Det är helt avgörande att tillräckliga resurser finns för att klara de nationella uppdragen och att dessa organiseras så att de understödjer demokratins målsättning, exempelvis en likvärdig och kompensatorisk skola eller vård efter behov. På båda dessa punkter finns idag en betydande välfärdsskuld som byggts upp efter 90-talskrisen. Välfärdsskulden är dock inte jämnt fördelad, utan det är framför allt resurssvaga hushåll och regioner som drabbas.

Detta har lett till ett sviket Sverige – områden där medborgarna känner sig socialt, politiskt och ekonomiskt övergivna. I dessa områden har en alltför stor andel av medborgarna tappat förtroendet för demokratin och de gemensamma institutionerna. I spåren av detta missnöje formuleras förklaringsmodeller med xenofobiska, misogynna och homofobiska politiska budskap som fångar upp missnöjet och som ytterligare undergräver förtroendet för demokratiska institutioner och ökar den sociala spänningen.⁷ Här sker en växelverkan mellan ett reellt och materiellt grundat missnöje och politiskt skapade förklaringsmodeller. Dessa förklaringsmodeller legitimeras sedan av sitt folkliga stöd, även om de står i direkt strid med befintliga fakta och kunskap. I grunden kan den sociala hållbarheten bara upprätthållas om de materiella orsakerna bakom det ursprungliga missnöjet åtgärdas. För det krävs att växande ekonomiska resurser i samhället kommer alla till del och att välfärdsskulden betalas av.

⁷ Se exempelvis Rodríguez-Pose (2018), The revenge of the places that don't matter, VoxEU, CEPR.